

Michał Drgas

Systemowe i materialne wyznaczniki potęgi państw na przykładzie wojen

Historia i Polityka nr 6 (13), 148-167

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Systemowe i materialne wyznaczniki potęgi państw na przykładzie wojen

W polityce międzynarodowej potęga przeciwstawiana jest potędze w walce o supremację i przetrwanie¹ — pogląd sformułowany niemal 65 lat temu przez Hansa Joachima Morgenthaua odzwierciedla, zdaniem jego autora, podstawowe prawo rządzące relacjami między państwami. Opinia ta wywarła na tyle istotny wpływ na sposób ujęcia stosunków międzynarodowych, że znaczna część prowadzonych w następnych dziesięcioleciach badań w tym obszarze — oprócz kwestii wojny i pokoju, poziomów analizy czy instytucjonalizacji rzeczywistości międzynarodowej — koncentrowała się na próbie konceptualizacji i pomiaru czynnika potęgi. Tak rozumiana potęga uważana była za najważniejszą siłę sprawczą, w decydującym stopniu warunkującą przebieg i skuteczność wszystkich działań podejmowanych przez podmioty funkcjonujące w stosunkach międzynarodowych. To jej posiadanie lub brak miały decydować o sukcesie bądź porażce.

Zgodnie z poglądem H. J. Morgenthaua, uchwycenie istoty potęgi ma przynosić korzyści nie tylko eksplanacyjne, związane z możliwością lepszego zrozumienia zachodzących w rzeczywistości międzynarodowej zjawisk i procesów, ale także prognostyczne. Stwarza ona bowiem sposobność przewidywania skutków podejmowanych w przyszłości działań, a więc również możliwość planowania polityki zagranicznej na podstawie teorii. Pomimo jednak szczególnego statusu potęgi pośród kwestii poruszanych w badaniach nad

¹ H. J. Morgenthau, *Scientific Man vs. Power Politics*, Chicago 1946, s. 71.

stosunkami międzynarodowymi oraz licznych prób zmierzających do określenia, czym ona jest i jakie są jej główne wyznaczniki, nie udało się, jak dołąd, wypracować jednej, powszechnie uznawanej definicji potęgi czy też skutecznych metod jej pomiaru.

Materialne wyznaczniki potęgi i ich krytyka

W klasycznym ujęciu, charakterystycznym przede wszystkim dla przedstawicieli nurtu realistycznego, potęga traktowana była jako prosta pochodna posiadanego przez państwa zasobu materialnego, obejmującego składowe takie jak: terytorium państwowe, ludność, surowce naturalne, potencjał ekonomiczny (produkt krajowy *brutto*, wielkość wymiany handlowej) czy siła militarna (wysokość wydatków wojskowych i wielkość sił zbrojnych)². Zestawienie tychże atrybutów, trwale przypisanych poszczególnym państwom, miało umożliwić nawiązanie specyficznych relacji potęgi (*power relationships*) pomiędzy nimi. Ich kształt przesądzały o skuteczności postępowania w obrębie zachodzących wówczas interakcji³.

Próby wyjaśnienia skutków działań państw przez pryzmat posiadanych przez nie zasobów materialnych, okazały się jednak zawodne. Nie zdołały bowiem wytłumaczyć występujących niekiedy sytuacji, w których strona dysponująca przewagą w tym zakresie, nie potrafiła osiągnąć zamierzonych przez siebie celów w relacjach z konkurentem teoretycznie słabszym. Przykładem jest między innymi niepowodzenie amerykańskiej interwencji w Wietnamie. Dostrzeżenie tego zjawiska, nazwanego przez Klausea Knorra paradoksem niezrealizowanej potęgi (*paradox of unrealized power*), przyczyniło się do podjęcia licznych prób odróżnienia potęgi odnoszonej do samego stanu posiadania od potęgi utożsamianej z efektami działań, czyli skutecznością⁴.

² Zob. K. Waltz, *Theory of International Politics*, Reading 1979, s. 131; R. S. Cline, *The Power of Nations in the 1990s. A Strategic Assessment*, Lanham 1994, s. 27–29; J. Hart, *Three Approaches to the Measurement of Power in International Relations*, International Organization 1976, vol. 30, no. 2, s. 289–290.

³ Zob. D. A. Baldwin, *Interdependence and Power. A Conceptual Analysis*, International Organization 1980, vol. 34, no. 4, s. 496; M. A. Ash, *The Analysis of Power with Special Reference to International Politics*, World Politics 1951, vol. 3, no. 2, s. 219–220; H. A. Simon, *Notes on the Observation and Measurement of Political Power*, Journal of Politics 1953, vol. 15, no. 4, s. 500–516.

⁴ K. Knorr wyróżnił potęgę przypuszczalną (*putative*) i urzeczywistnioną (*actualized*). Podobny podział przeprowadzili, między innymi: Ch. P. Kindleberger — siła (*strength*) i potęga (*power*), M. A. Ash — siła (*force*) i potęga (*power*), D. A. Baldwin — po-

W dążeniu do określenia mechanizmów pozwalających dokonać skutecznej konwersji jednego rodzaju potęgi w drugi, do dotychczas *stricte* materialnego katalogu jej wyznaczników zaczęto włączać kolejne pozycje o charakterze jakościowym i niepoliczalnym (struktura sił zbrojnych, zdolności przywódcze, strategia, i tym podobne). Egzemplifikacją tego ujęcia może być popularny model Raya Steinera Cline'a, który oprócz tak zwanej masy krytycznej (terytorium, ludność), możliwości wojskowych (wielkość sił zbrojnych) i ekonomicznych (poziom produktu krajowego *brutto*, obrotów handlu zagranicznego i PKB *per capita*), obejmował również strategię i wolę jej realizacji⁵.

Inne wyjaśnienia tego paradoksu utożsamiane są ze strukturalnym wymiarem potęgi, zyskującym na popularności od lat 80. XX wieku wraz z pojawieniem się rosnącego zainteresowania paradygmatem konstruktywistycznym w teorii stosunków międzynarodowych, reprezentowanym przede wszystkim przez Alexandra Wendta, Petera Katzensteina i Friedricha Kratochwila, którzy to propagują tezę o tożsamości aktora i struktury systemu międzynarodowego. Takie ujęcie odchodziło od skoncentrowanego na aktorach monizmu w celu połączenia metodologicznego indywidualizmu z holizmem⁶. Opierało się na założeniu, że każda relacja potęgi zachodzi w otoczeniu różnych struktur międzynarodowych, które mogą wpływać na jej przebieg i skutki⁷. Pogląd ten w pewnym stopniu powielał twierdzenia bada-

tego potencjalna (*potential power*) i faktyczna (*actual power*). Zob. K. Knorr, *The Power of Nations: The Political Economy of International Relations*, New York 1975, s. 9; Ch. P. Kindleberger, *Power and Money*, New York 1970, s. 56; M. A. Ash, op. cit., s. 218–220; D. A. Baldwin, *Power Analysis In World Politics: New Trends versus Old Tendencies*, World Politics 1979, vol. 31, no. 2, s. 163.

⁵ R. S. Cline, op. cit., s. 27–29.

⁶ Jest to próba lepszego zrozumienia zjawisk i procesów międzynarodowych poprzez integrację wyjaśnień właściwych dla różnych poziomów analizy. Kwestię tę porusza po raz pierwszy Kenneth Waltz w wydanej w 1959 roku pracy *Man, the State and War. A Theoretical Analysis*, zob. K. Waltz, *Man, the State and War. A Theoretical Analysis*, New York 2001, s. VII–XI, 1–16.

⁷ Zob. S. D. Krasner, *Regimes and the Limits of Realism. Regimes as Autonomous Variables*, International Organization 1982, vol. 36, no. 2, s. 497–510; S. D. Krasner, *Structural Conflict*, Berkeley 1985; S. Strange, *Toward a Theory of Transnational Empire*, [w:] *Global Changes and Theoretical Challenges. Approaches to World Politics for the 1990s*, red. E. O. Czempiel, J. N. Rosenau, Lexington 1989, s. 161–176; S. Strange, *States and Markets. An Introduction to International Political Economy*, London 1988; J. A. Caporaso, *Introduction to the Special Issue on Dependence and Dependency in the Global System*, International Organization 1978, vol. 32, no. 1, s. 1–12; J. A. Caporaso, *Dependence, Dependency, and Power in the Global System: A Structural and Behavioral Analysis*, International Organization 1978, vol. 32, no. 1, s. 13–43. Dobry przegląd podejścia strukturalnego do potęgi za-

czy zajmujących się teorią reżimów, Roberta O. Keohane'a, Josepha Samuela Nye'a Juniora, a także ustalenia poczynione przez Davida A. Baldwina, podkreślające konieczność uwzględnienia specyficznych (indywidualnych) okoliczności, w których relacja potęgi zachodzi⁸.

Powyższe koncepcje zawierają jeden istotny element wspólny, mianowicie wszystkie przypisują mniejsze lub większe znaczenie wyznacznikom potęgi związanym bezpośrednio z aktorem i zasobami materialnymi. W ujęciu (neo)realistycznym czynniki tego typu stanowią podstawowy składnik potęgi państwowej. D. A. Baldwin, R. O. Keohane i J. S. Nye, a także przedstawiciele podejścia strukturalnego wskazują natomiast, że znaczenia nabierają również okoliczności (struktura), w których zasoby te tworzą relację, a zatem zmiana potęgi może być wynikiem zarówno modyfikacji układu przy jednoczesnym zachowaniu relacji atrybutów państw, jak i — wręcz przeciwnie — zmiany dotyczącej atrybutów przy równoczesnej stałości struktury.

Systemowe wyznaczniki potęgi

Istotny, choć niezamierzony, wkład do badań związanych z kwestią potęgi wniesiony został również przez przedstawicieli nurtu międzynarodowej ekonomii politycznej, skoncentrowanych na pracach nad teorią demokratycznego pokoju⁹. Badacze ci, stosując metody ilościowe do analizy postępowania państw w sytuacjach konfliktowych, wykazali między innymi, że demokracje są bardziej skłonne do rozpoczęcia wojny przeciw nie-demokracjom niż nie-demokracje przeciw demokracjom¹⁰. W momencie pojawiającego się konfliktu

wiera artykuł S. Guzziniego *Structural Power. The Limits of Neorealist Power Analysis*, International Organization, vol. 47, no. 3, s. 443–478.

⁸ R. O. Keohane i J. S. Nye Jr. okoliczności te określają mianem asymetrycznej współzależności (*asymmetrical interdependency*), Baldwin natomiast — ramami przypadkowości postępowania (*policy-contingency frameworks*). Zob. R. O. Keohane, J. S. Nye Jr., *Power and Interdependence*, New York 2001, s. 9–16; D. A. Baldwin, *Power Analysis...*, s. 164–171.

⁹ W najbardziej aktualnym kształcie teoria ta głosi, że demokracje toczą wojny równie często jak państwa autorytarne, przy czym rzadko — o ile w ogóle — walczą pomiędzy sobą, Zob. W. J. Dixon, *Democracy and the Peaceful Settlement of International Conflict*, The American Political Science Review 1994, vol. 88, no. 1, s. 14; Z. Maoz, B. Russett, *Normative and Structural Causes of Democratic Peace 1946–1986*, The American Political Science Review 1993, vol. 87, no. 3, s. 624.

¹⁰ Zob. S. D. Bennett, A. C. Stam III, *The Declining Advantages of Democracy. A Combined Model of War Outcomes and Duration*, Journal of Conflict Resolution 1998, vol. 42, no. 3, s. 344–366.

tu pomiędzy demokracją a demokracją częściej niż w przypadku diad (par), tworzonych przez inny zestaw reżimów politycznych, wybierane są pokojowe metody rozwiązywania sporów¹¹. Demokracje w wojnach, które toczą, ponoszą mniejsze niż nie-demokracje straty w ludziach, a konflikty te zakończone są szybciej¹². Państwa demokratyczne, zajmujące większe terytorium częściej unikają wojen niż demokracje obejmujące niewielki obszar¹³. Ponadto stabilne reżimy demokratyczne rzadziej toczą wojny niż demokracje znajdujące się w fazie transformacji¹⁴.

W związku z prowadzonymi w tym miejscu rozważaniami, najważniejsze wydają się ustalenia poczynione przez Davida A. Lake'a, Dana Reitera i Allana C. Stama III. Udowodnili oni, że demokracje wygrywają większość wojen spośród tych, w których uczestniczą¹⁵. Podkreślić należy, że w przeważającej mierze — o ile nie całkowitej¹⁶ — wojny te toczono przeciwko państwom niedemokratycznym. W badaniach nad teorią demokratycznego pokoju, na co wskazują D. Reiter i A. C. Stam, dominują dwa stanowiska wyjaśniające przyczynę tego zjawiska. Pierwsze z nich podkreśla, że przywódcy demokratyczni częściej narażeni są na ryzyko utraty władzy w wyniku nieskuteczności działań przezeń podejmowanych, stąd też decydują się na toczenie wojen tylko wówczas, gdy — biorąc pod uwagę rozmaite czynniki — mają pewność, że odniosą zwycięstwo (*selection-effects explanation*)¹⁷.

¹¹ Zob. W. J. Dixon, op. cit., s. 14–32.

¹² Zob. S. D. Bennett, A. C. Stam III, *The Duration of Interstate Wars 1812–1985*, *The American Political Science Review* 1996, vol. 90, no. 2, s. 239–257.

¹³ Zob. T. C. Morgan, S. H. Campbell, *Domestic Structure, Decisional Constraints, and War. So Why Kant Democracies Fight?*, *Journal of Conflict Resolution* 1991, vol. 35, no. 2, s. 187–211.

¹⁴ Zob. M. D. Ward, K. S. Gleditsch, *Democratizing for Peace*, *The American Political Science Review* 1998, vol. 92, no. 1, s. 51–62.

¹⁵ Zob. D. A. Lake, *Powerful Pacifists. Democratic States and War*, *The American Political Science Review* 1992, vol. 86, no. 1, s. 24–37; D. Reiter, A. C. Stam III, *Democracy, War Initiation, and Victory*, *The American Political Science Review* 1998, vol. 92, no. 2, s. 377–389.

¹⁶ Określenie danej wojny jako toczonej pomiędzy demokracjami uwarunkowane jest przyjętą metodologią, wiąże się również w pewnym stopniu z czynnikami subiektywnymi (czy państwo jest „wystarczająco” demokratyczne, aby uznać je za demokrację). Rozbieżności w tym zakresie dotyczą przede wszystkim wojny amerykańsko-hiszpańskiej w 1898 roku i kwestii zaangażowania Finlandii po stronie Niemiec w czasie II wojny światowej. Zob. D. A. Lake, op. cit., s. 31.

¹⁷ D. Reiter, A. C. Stam III, op. cit., s. 377–379. Stanowisko to reprezentują między innymi: Bruce Bueno de Mesquita, Randolph M. Siverson, George W. Downs, David M. Rocke, a także Stephen van Evera. Zob. B. Bueno de Mesquita, R. M. Siverson, *War and the Survival of Political Leaders. A Comparative Study of Regime Types and Political Accountabil-*

Na potwierdzenie tej tezy Kurt Taylor Gaubatz odnalazł związek czasowy pomiędzy cyklem wyborczym a podjęciem decyzji o zaangażowaniu demokracji w konflikt¹⁸. Wy tłumaczenia tego typu nie wyjaśniają jednak, dlaczego demokracje zwyciężają także w większości wojen, których nie inicjują¹⁹. D. Reiter i A. C. Stam skłaniają się zatem ku drugiemu stanowisku, reprezentowanemu również przez D. A. Lake'a. Zakłada ono, że reżimy demokratyczne sprawniej pozyskują poparcie i zaangażowanie społeczeństwa w wysiłek wojenny (*war-fighting explanation*)²⁰.

Względna zdolność do mobilizowania społeczeństwa powinna ponadto wpływać także na skuteczność działań w innych niż wojna sytuacjach, niemniej jej znaczenie w odniesieniu do każdej z nich może ulegać zmianie. Taki sposób rozumowania leży u podstaw decyzji R. S. Cline'a o uwzględnieniu w jego modelu strategii i woli, choć nie wiązał on tych kwestii bezpośrednio z typem systemu państwowego. Ustalenia D. A. Lake'a oraz D. Reitera i A. C. Stama mogą dodatkowo świadczyć o istnieniu pewnych stałych korzyści dla działania państw powiązanych mniej lub bardziej bezpośrednio z normatywnymi bądź instytucjonalno-organizacyjnymi podstawami reżimu politycznego. Zagadnienia te należałoby zatem traktować w kategoriach jako wyznaczniki potęgi, które na potrzeby niniejszego artykułu określimy mianem wyznaczników systemowych²¹. Nie powinny one jednak różnicować wyłącznie w sposób zero-jedynkowy pomiędzy demokracjami a nie-demokracjami, ale również w obrębie obu tych grup.

Potęga a wojna

Kategoria potęgi odnoszona jest do wszystkich niemal typów interakcji pomiędzy aktorami międzynarodowymi. Znaczenie poszczególnych jej wy-

ity, *The American Political Science Review* 1995, vol. 89, no. 4, s. 841–855; G. W. Downs, D. M. Roche, *Conflict, Agency, and Gambling for Resurrection. The Principal-Agent Problem Goes to War*, *The American Journal of Political Science* 1994, vol. 38, no. 2, s. 362–380; S. van Evera, *Hypotheses on Nationalism and War*, *International Security* 1994, vol. 18, no. 4, s. 32–33.

¹⁸ Zob. K. G. Gaubatz, *Election Cycles and War*, *Journal of Conflict Resolution* 1991, vol. 35, no. 2, s. 212–244.

¹⁹ D. Reiter, A. C. Stam III, op. cit., s. 384–386.

²⁰ Ibidem, s. 377–378; D. A. Lake, op. cit., s. 24–37.

²¹ Nie należy terminu tego wiązać z pojęciem „systemowości”, odnoszącej się do systemu międzynarodowego.

znaczników, czy to indywidualnych (materialnych i systemowych), czy strukturalnych, różni się jednak w zależności od okoliczności (struktury) i typu działania. Wielorakość widoczna jest również w obrębie każdej z tych grup. Zjawisko to leży u podstaw podjęcia badań nad strukturalnym wymiarem potęgi. Jego doskonały przykład stanowią także ramy przypadkowości postępowania D. A. Baldwina.

Analiza wyznaczników potęgi okazuje się wobec tego zadaniem trudnym, o ile nie niemożliwym, biorąc pod uwagę z jednej strony wielość rodzajów działań (znaczenie i zaangażowanie poszczególnych czynników), z drugiej zaś konieczność określenia ich rezultatów w kategoriach sukcesu lub porażki. Ograniczenie przedmiotu badań wyłącznie do wojen, pozwala jednak uniknąć błędów wynikających z prób syntezy ustaleń, poczynionych oddzielnie dla różnych typów interakcji przy założeniu, że podstawowym celem państw toczących wojnę jest odniesienie zwycięstwa, a pozostałe kwestie odgrywają rolę drugorzędną. Daje to również możliwość precyzyjnej oceny ich efektów (skutków). Co więcej, wielość zgromadzonych dotychczas informacji, dotyczących wojen pozwala przeprowadzić najdokładniejszą spośród wszystkich typów interakcji, analizę zachowania państw i jego skutków, a także zastosować rozmaite metody i narzędzia badawcze. Wojna jest przy tym działaniem wyjątkowym, albowiem w krańcowym wypadku poniesiona w niej klęska uniemożliwia fizyczne przetrwanie danego aktora. Skuteczność jej prowadzenia i pozytywnego rozstrzygnięcia będą zatem leżały w szczególnym interesie państw. Dlatego też w dalszej części artykułu uwaga zostanie skoncentrowana wyłącznie na materialnych i systemowych wyznacznikach potęgi państw w sytuacji wojny. Należy przy tym podkreślić, że poczynionych w ten sposób ustaleń nie można przekonująco ekstrapolować na inne typy interakcji.

Cel analizy i hipotezy badawcze

Podstawowym celem niniejszego artykułu jest zbadanie wagi, określonych w tym miejscu jako materialne i systemowe, wyznaczników potęgi państw w odniesieniu do skuteczności rozstrzygnięcia przez nie wojen. Nie będzie więc to kompletne i całościowe wyjaśnienie przyczyn zakończenia poszczególnych konfliktów zwycięstwem czy też porażką, ani też budowa uniwersalnego modelu potęgi państwowej, którego zastosowanie pozwalałoby analizować również innego typu interakcje międzynarodowe. Zamierzam jedynie

sprawdzić, czy ściśle określone jednostkowe atrybuty aktorów międzynarodowych mogą zwiększać lub zmniejszać szanse na odniesienie przez nich zwycięstwa.

W związku z tym postawiłem szereg hipotez, przy czym niektóre z nich mają charakter ogólny, inne bardziej szczegółowy. Są to:

- Hipoteza 1. Państwa bardziej demokratyczne mają większe szanse na zwycięstwo.
- Hipoteza 2. Państwa posiadające większe zasoby materialne mają większe szanse na zwycięstwo.
- Hipoteza 3. Państwa posiadające liczniejszą armię mają większe szanse na zwycięstwo.
- Hipoteza 4. Państwa ponoszące większe wydatki wojskowe mają większe szanse na zwycięstwo.
- Hipoteza 5. Państwa o większej całkowitej liczbie ludności mają większe szanse na zwycięstwo.
- Hipoteza 6. Państwa, w których system nakłada większe ograniczenia na funkcjonowanie egzekutywy, mają większe szanse na zwycięstwo.
- Hipoteza 7. Państwa, w których system wyboru egzekutywy jest bardziej uregulowany, mają większe szanse na zwycięstwo.
- Hipoteza 8. Państwa, w których system wyboru egzekutywy charakteryzuje się większą równością, mają większe szanse na zwycięstwo.
- Hipoteza 9. Państwa, w których system wyboru egzekutywy jest bardziej otwarty, mają większe szanse na zwycięstwo.
- Hipoteza 10. Państwa, w których system zapewnia większą możliwość wyrażania preferencji politycznych, mają większe szanse na zwycięstwo.
- Hipoteza 11. Państwa, w których system zapewnia większą możliwość realizacji alternatywnych preferencji dotyczących polityki i przywództwa politycznego, mają większe szanse na zwycięstwo.
- Hipoteza 12. Państwa, z których importuje się więcej, mają mniejsze szanse na zwycięstwo.
- Hipoteza 13. Państwa, z których eksportuje się więcej, mają większe szanse na zwycięstwo.

Określenia wartościujące („bardziej”, „większy” „liczniejszy”) zawarte w powyższych hipotezach należy traktować w sposób relatywny. Dotyczą one jedynie wielkości konkretnego parametru danego aktora w stosunku do poziomu występującego u jego oponenta, nie zaś ich absolutnych wartości. Poprzez „większe/mniejsze szanse” należy rozumieć natomiast wzrost lub

spadek prawdopodobieństwa zwycięstwa danej strony, związany ze wzrostem jej relatywnej przewagi dotyczącej danego parametru.

Pierwsza hipoteza wynika bezpośrednio z ustaleń D. A. Lake'a oraz D. Reitera i A. C. Stama²². Dotyczy ona ogólnego poziomu demokracji, nie przeprowadza podziału na wpływające na niego czynniki. Hipoteza druga, podobnie jak trzy kolejne, reprezentuje sposób, w jaki nurt realistyczny w teorii stosunków międzynarodowych, ujmuje zagadnienie potęgi państwowej. Poprzez zasoby materialne rozumieć należy wyłącznie liczebność sił zbrojnych, wielkość wydatków wojskowych, całkowitą populację, wielkość produkcji żelaza i stali, wielkość zużycia energii oraz wielkość populacji zamieszkującej miasta o liczbie ludności powyżej stu tysięcy mieszkańców, co uwarunkowane zostało dostępnością danych²³. Uwzględnienie czynników materialnych przy analizie rozstrzygnięć wojen wynika przy tym z tego, że uczestnik posiadający w tej kwestii względną przewagę nad przeciwnikiem, z jednej strony ma możliwość wykorzystania większej ilości zasobów na rzecz wysiłku wojennego, z drugiej natomiast jest zdolny do poniesienia większych strat (kosztów) związanych z prowadzeniem wojny. Hipotezy trzecia, czwarta i piąta doprecyzują hipotezę drugą. Środki militarne, traktowane jako podstawowy instrument prowadzenia wojen, powinny mieć pod tym względem istotne znaczenie. Przy analizie ich zasadności nie zostaną jednak uwzględnione czynniki takie jak technologia, organizacja czy jakość, ze względu na trudności związane z ich precyzyjną kwantyfikacją. Ich poziom jest ponadto przynajmniej częściowo pochodną wielkości nakładów finansowych przeznaczanych na siły zbrojne. Hipotezy od szóstej do jedenastej wywodzić należy poniekąd z ustaleń D. A. Lake'a oraz D. Reitera i A. C. Stama, choć autorzy kwestii tych bezpośrednio nie poruszają. Są one rozwinięciem hipotezy pierwszej, zaś sposób ich wyodrębnienia zdeterminowany został kwestią dostępności danych. Dla każdej z nich zdecydowano się również przyjąć postać pozytywną, albowiem wzrost poziomu każdego z analizowanych parametrów powoduje zwiększenie się ogólnego poziomu demokracji. Postawienie hipotez dwunastej i trzynastej wynika z uwzględnienia tych czynników w modelu R. S. Cline'a. Negatywna postać hipotezy dwunastej jest przy tym powodowana twierdzeniem Kennetha Waltza o tym, że spadek poziomu samowystarczalności (*autarkii*) państw oznacza wzrost ich uzależnienia, a tym samym wpływa niekorzystnie na ich bezpieczeństwo²⁴. Państwa

²² Zob. D. A. Lake, op. cit., s. 31–37; D. Reiter, A. C. Stam III, op. cit., s. 383–389.

²³ Szerzej na temat wykorzystanych danych w dalszej części artykułu.

²⁴ Zob. K. Waltz, *Theory of...*, s. 105–106.

w większym stopniu opierające na imporcie mogą zostać niedopuszczone do pewnych podstawowych dla ich wysiłku wojennego surowców lub produktów. Wybuch wojny częstokroć zakłóca bowiem normalną wymianę handlową i tym samym uniemożliwia lub utrudnia dostęp do ich dotychczasowych źródeł, w szczególności jeśli ich głównym dostawcą była druga strona konfliktu²⁵. Pozytywna postać hipotezy trzynastej uwarunkowana jest natomiast rozumowaniem zdroworozsądkowym, gdyż państwa o większym eksporcie posiadają większą nadwyżkę nieskonsumowanej przez własny rynek wewnętrzny produkcji, która nabiera szczególnego znaczenia, gdy pojawiają się zakłócenia importu (pozwala zastąpić jedne towary innymi). Nadwyżka może też zostać spożytkowana w związku ze zwiększonymi potrzebami wojennymi.

Dane i metoda badawcza

Weryfikacja powyższych hipotez zostanie przeprowadzona z zastosowaniem danych ilościowych zaczerpniętych z dwóch następujących źródeł:

a) projektu *Correlates of War* (COW), gromadzącego ujęte w postaci ilościowej różnego typu informacje związane w głównej mierze z konfliktami zbrojnymi od 1816 roku. Wykorzystane zostaną dane dotyczące wojen między państwowych w okresie 1816–1997, ich uczestników, wielkości zasobów materialnych państw w latach 1816–2007 przedstawionych w zestawieniu rocznym oraz wielkości ich wymiany handlowej od 1870 roku do 2006 roku²⁶;

b) projektu *Polity IV*, dokumentującego zagadnienia związane z charakterystyką poszczególnych reżimów państwowych w okresie 1800–2009²⁷.

Zgromadzone w ten sposób informacje obejmują 79 wojen między państwowych, począwszy od konfliktu francusko-hiszpańskiego z 1823 roku, na pierwszej wojnie w Zatoce Perskiej (1990–1991) skończywszy. Już na wstępie z próby tej zostały jednak wyłączone wojny zakończone remisem²⁸, któ-

²⁵ Można podać w tym miejscu przykład II wojny światowej, kiedy jednym z dostawców ropy naftowej do Niemiec był Związek Radziecki.

²⁶ *COW Inter-State War Data 1816–1997 (v3.0)*, <http://www.correlatesofwar.org/>; *National Material Capabilities (v4.0)*, <http://www.correlatesofwar.org/>; *International Trade 1870–2006 (v2.01)*, <http://www.correlatesofwar.org/> [odczyty z dn. 30.10.2010].

²⁷ *Polity IVd Polity-Case Format 1800–2009*, <http://www.systemicpeace.org/in-scr/inscr.htm> [odczyt z dn. 30.10.2010].

²⁸ Dotyczy to wojny francusko-tureckiej (1919–1921), pierwszej wojny o kaszmir (1947), wojny koreańskiej (1950–1953), wojny izraelsko-egipskiej (1969–1970), wojny

rych rozstrzygnięcie trudno określić w kategoriach sukcesu lub porażki, przez co próba została ograniczona do 72 przypadków. Kolejna modyfikacja, jakiej dokonano, wiąże się z tym, że 27 z wojen uwzględnionych w bazach projektu COW, toczonych było, przynajmniej po jednej z walczących stron, przez sojusz, nie zaś pojedyncze państwo. Powoduje to istotny problem natury metodologicznej, związany z koniecznością opracowania metody, służącej ustaleniu poziomów materialnych i systemowych wyznaczników potęgi tego typu aktora w sytuacji, gdy są one rezultatem szeregu jednostkowych i różnych od siebie parametrów, przypisanych do jego poszczególnych części składowych. Uczestnik konfliktu o skomplikowanej i niejednorodnej budowie, jakim jest sojusz, może bowiem obejmować zarówno państwa duże, jak i małe, demokratyczne i autorytarne. Ponadto czas ich uczestnictwa w konflikcie, a także skala zaangażowania, częstokroć nie są identyczne. W takim wypadku możliwe okazują się przynajmniej trzy rozwiązania:

- 1) podział danego konfliktu zbrojnego w sposób, który umożliwiłby niezależne zestawienie każdego pojedynczego państwa strony A z każdym pojedynczym państwem strony B, co pozwoliłoby na utworzenie szeregu indywidualnych diad;
- 2) potraktowanie sojuszy w sposób całościowy przy jednoczesnej próbie ustalenia wartości ich systemowych i materialnych wyznaczników potęgi na podstawie parametrów ich części składowych;
- 3) całkowite pominięcie przy analizie wojen toczonych przynajmniej przez jeden sojusz.

Zabieg pierwszy, zastosowany przez D. A. Lake'a oraz częściowo przez D. Reitera i A. C. Stama, pozwala na wygodne i proste zestawienie potencjałów uczestników poszczególnych diad, prowadzi jednak do istotnych przekłamań, gdyż zmienia w znacznym stopniu wielkość czy też poziom czynników zaangażowanych w osiągnięcie ostatecznego sukcesu wojennego. Stosując tę metodę, należałoby bowiem uznać, że wsparcie sojuszników nie ma żadnego związku ze zwycięstwem lub porażką. Wówczas na przykład triumf Brytyjczyków nad Niemcami podczas II wojny światowej wypadałoby przypisywać wyłącznie ich własnemu zaangażowaniu, nie zaś pomocy uzyskanej ze strony Stanów Zjednoczonych, Związku Radzieckiego i wielu innych, mniejszych państw. Również wybór drugiego ujęcia może przyczynić się do istotnego zaburzenia wyników obserwacji, ponieważ trudno znaleźć przekonujący spo-

iracko-irańskiej (1980–1988), wojny w Libanie (1982) oraz wojny chińsko-wietnamskiej (1987).

sób przeliczania indywidualnych parametrów członków sojuszu na zbiorczy parametr samego sojuszu. Potwierdzają to badania Paula Diehla, który dowiedział, że różnice w samym ustosunkowaniu się do obu wojen światowych wpływają na rozbieżności w uzyskiwanych dla całości próby wynikach²⁹. Ze względu na powyższe zastrzeżenia wybrano zatem opcję trzecią, dzięki czemu relacja pomiędzy wielkością poszczególnych parametrów a wynikiem wojny nie zostanie w żadnym stopniu zmieniona. W efekcie tej decyzji ostateczna próba została ograniczona do 45 wojen, rozpatrywanych niezależnie z punktu widzenia obu stron (zwycięzcy i pokonanego), co łącznie pozwoliło na uzyskanie 90 obserwacji.

Następnie do obu elementów każdej obserwacji przypisane zostały wartości szesnastu zmiennych zaczerpniętych z baz projektów COW i *Polity IV*. Są to następujące parametry:

- *milper (Military Personnel)* — określający wielkość armii;
- *milex (Military Expenditures)* — określający wielkość wydatków wojсковych;
- *tpop (Total Population)* — określający wielkość całkowitej populacji;
- *CINC (Composite Index of National Capability)* — określający ogólne materialne możliwości, powstały z połączenia zmiennych *milper*, *milex*, *tpop*, a także uwzględniający wielkość produkcji żelaza i stali, wielkość zużycia energii oraz wielkość populacji miast powyżej stu tysięcy mieszkańców wyrażonych w postaci stosunku do wielkości zasobów w całym systemie międzynarodowym;
- *imports* — określający całkowitą wielkość importu;
- *exports* — określający całkowitą wielkość eksportu;
- *xrreg (Regulation of Chief Executive Recruitment)* — obrazujący stopień regulacji procesu wyłaniania czy też zmiany egzekutywy;
- *xrcomp (Competitiveness of Executive Recruitment)* — obrazujący stopień „równości szans” przy rekrutacji do egzekutywy;
- *xropen (Openness of Executive Recruitment)* — obrazujący stopień „otwarcia” możliwości ubiegania się o wejście do egzekutywy;
- *xconts (Executive Constraints)* — obrazujący skalę instytucjonalnych ograniczeń nałożonych na organy decyzyjne działające w obrębie egzekutywy;

²⁹ Zob. P. F. Diehl, *Arms Races and Escalation. A Closer Look*, *Journal of Peace Research* 1983, vol. 20, no. 3, s. 205–212.

- parreg (*Regulation of Participation*) — obrazujący stopień regulacji możliwości i sposobu wyrażania preferencji politycznych;
- parcomp (*The Competitiveness of Participation*) — obrazujący stopień możliwości realizacji alternatywnych preferencji dotyczących polityki i przywództwa politycznego;
- exrec (*Executive Recruitment Concept*) — obejmujący wszelkie powyższe zmienne odnoszące się do zagadnienia rekrutacji do egzekutywy (xrreg, xrcomp i xpropen);
- polcomp (*Political Competition Concept*) — obejmujący wszelkie powyższe zmienne odnoszące się do zagadnienia konkurencji politycznej i opozycji (parreg i parcomp);
- polity2 (*Revised Combined Polity Score*) — obrazujący różnicę pomiędzy ogólnymi poziomami demokracji a autorytaryzmu, powstały z połączenia zmiennych exrec, polcomp, xconst;
- wynik — prezentujący w postaci dychotomicznej wynik wojny z punktu widzenia danej strony (0 — porażka; 1 — zwycięstwo)³⁰.

W przypadku braku parametru przypisanego do konkretnego państwa w danym roku, zastąpiono go wartością dla najbliższego roku go poprzedzającego, jednak nie bardziej odległego niż okres 3 lat. Natomiast przy obserwacjach dotyczących konfliktów wieloletnich — wartości zmiennych w kolejnych latach uśredniono dla każdej ze stron. Następnie wszystkie pary zmiennych o charakterze nominalnym³¹ sprowadzono do postaci relacji, wykonując dzielenie wartości przynależnej stronie A przez wartość właściwą dla strony B (wówczas do nazwy zmiennej bazowej dodano końcówkę „_ratio”). W przypadku zmiennych o postaci współczynnikowej³² analogiczny efekt osiągnięto, wykonując odejmowanie (do zmiennej bazowej dodano końcówkę „_diff”).

³⁰ Więcej informacji na temat poszczególnych zmiennych (w tym metodologię ich wyliczeń) znaleźć można w odpowiednich książkach koderskich, a także bezpośrednio na stronach projektów COW i Polity IV. Zob. COW *Inter-State War Data 1816–1997 (v3.0)*, <http://www.correlatesofwar.org/>; *Correlates of War Project. National Material Capabilities Data Documentation Version 4.0*, <http://www.correlatesofwar.org/>; K. Barbieri, O. M. G. Keshk, B. M. Pollins, *Correlates of War Project Trade Data Set Codebook Version 2.01*, <http://www.correlatesofwar.org/>; M. G. Marshall, T. R. Gurr, K. Jaggers, *Polity™ IV Project. Political Regime Characteristics and Transitions 1800–2009. Dataset Users' Manual*, <http://www.systemicpeace.org/inscr/p4manualv2009.pdf> [odczyty z dn. 30.10.2010].

³¹ Milper, milex, tpop, CINC, imports i exports.

³² Xrreg, xrcomp, xpropen, xconst, parreg, parcomp, exrec, polcomp i polity2.

Ostateczny wybór metody badania zdeterminowany został jakościowym oraz dychotomicznym charakterem zmiennej objaśnianej. Zależności pomiędzy zmienną zależną (wynik) a zmiennymi objaśniającymi poszukiwano zatem przy zastosowaniu nieliniowego modelu ekonometrycznego z wykorzystaniem logitu dwumianowego. Za graniczny poziom istotności korelacji przyjęto przy tym pięć procent ($p < 0,05$), obliczenia wykonano natomiast przy użyciu programu GRETL w wersji 1.9.1 z 24 czerwca 2010 roku³³.

Rezultaty badawcze

Weryfikacji postawionych hipotez dokonano poprzez budowę dziewięciu modeli logitowych, przedstawionych w tabeli pierwszej, analizujących przypadkowość rozkładu i stopień korelacji różnych zestawów zmiennych objaśniających i zmiennej zależnej (wynik wojny).

W modelu pierwszym uwzględniono jedynie dwie zmienne wieloskładnikowe, obrazujące relacje pomiędzy ogólnymi poziomami demokracji i wielkością zasobów materialnych obu stron konfliktu oraz — standardowo generowaną przez program GRETL — stałą (const). Żadna z nich nie spełniła założonego granicznego poziomu istotności, model nie potwierdził zatem ustaleń Lake'a oraz Reitera i Stama o większej skuteczności wojennej państw demokratycznych. Przyczyn rozbieżności wypada szukać prawdopodobnie w przyjętej metodologii i wiązać ją z wyłączeniem z próby wojen toczonych przez sojusze³⁴. Jednocześnie model ten nie dowiódł istnienia ważnego związku pomiędzy przewagą w kwestii zasobów materialnych a szansą na zwycięstwo.

³³ GRETL jest oprogramowaniem typu open source, dostępnym również w języku polskim. Można go znaleźć na stronie internetowej Tadeusza Kufła pod adresem <http://www.kufel.torun.pl/> [odczyt z dn. 30.11.2010].

³⁴ Analiza przeprowadzona z wykorzystaniem próby uwzględniającej także sojusze, gdy za wartość ich parametru polity2 przyjęto średnią arytmetyczną wartości poszczególnych państw wchodzących w ich skład, zarówno w modelu analogicznym do modelu 1, jak i modelu uwzględniającym jedynie parametr polity2 wskazywała na znaczną korelację ze zmienną wyniku (p równe odpowiednio 0,0008 i 0,0013). Potwierdza więc to słuszność decyzji o ograniczeniu próby wyłącznie do wojen pomiędzy dwoma pojedyńczymi państwami.

Tabela 1. Estymacja logit, zmienna zależna: wynik (0;1)

zmienna niezależna	Model 1 (n = 84)		Model 2 (n = 62)		Model 3 (n = 78)	
	Współczynnik	Błąd stand.	Współczynnik	Błąd stand.	Współczynnik	Błąd stand.
const	-0,604	0,307	-0,806**	0,363	0,000	0,258
polity2_diff	0,056*	0,030	—	—	—	—
CINC_ratio	0,181*	0,101	—	—	—	—
milper_ratio	—	—	0,109*	0,057	—	—
milex_ratio	—	—	-0,260*	0,133	—	—
tpop_ratio	—	—	0,470**	0,215	—	—
xconst_diff	—	—	—	—	0,561***	0,153
exrec_diff	—	—	—	—	-0,399***	0,138
polcomp_diff	—	—	—	—	-0,143*	0,078
	R ² = 0,161		R ² = 0,178		R ² = 0,188	
popr. predykcja	59 (70,2%)		45 (72,6%)		58 (74,4%)	
	Model 4 (n = 50)		Model 5 (n = 84)		Model 6 (n = 56)	
	Współczynnik	Błąd stand.	Współczynnik	Błąd stand.	Współczynnik	Błąd stand.
const	-1,108**	0,563	1,321e-013	0,258	-1,064***	0,376
milper_ratio	-0,344	0,210	—	—	—	—
milex_ratio	0,141	0,093	—	—	—	—
tpop_ratio	0,745**	0,338	—	—	—	—
imports_ratio	—	—	—	—	-0,086	0,085
exports_ratio	—	—	—	—	0,578**	0,230
xrreg_diff	—	—	1,510**	0,651	—	—
xrcomp_diff	—	—	-1,745**	0,823	—	—
xropen_diff	—	—	0,494**	0,221	—	—
xconst_diff	0,677***	0,253	0,424***	0,154	—	—
parreg_diff	—	—	-0,458**	0,232	—	—
parcomp_diff	—	—	-0,381**	0,183	—	—
exrec_diff	-0,736***	0,254	—	—	—	—
polcomp_diff	-0,123	0,118	—	—	—	—
	R ² = 0,466		R ² = 0,255		R ² = 0,254	
popr. predykcja	42 (84,0%)		68 (81,0%)		41 (70,7%)	

	Model 7 (n = 84)		Model 8 (n = 56)		Model 9 (n = 56)	
	Współczynnik	Błąd stand.	Współczynnik	Błąd stand.	Współczynnik	Błąd stand.
const	-0,773**	0,361	-2,361***	0,830	-2,263***	0,612
tpop_ratio	0,294***	0,105	0,118	0,103	—	—
exports_ratio	—	—	0,879***	0,334	1,053***	0,287
xrreg_diff	0,839	0,545	1,020	0,650	—	—
xrcomp_diff	-1,349**	0,688	-2,750***	1,046	-2,507**	1,017
xropen_diff	0,484**	0,233	1,270***	0,398	1,195***	0,394
xconst_diff	0,513***	0,155	0,465***	0,169	0,424**	0,180
parreg_diff	-0,208	0,299	0,125	0,378	—	—
parcomp_diff	-0,438**	0,194	-0,111	0,329	—	—
	R ² = 0,364		R ² = 0,582		R ² = 0,546	
popr. predykcja	68 (81,0%)		49 (87,5%)		48 (85,7%)	

*** p < 0,01, ** p < 0,05, * p < 0,1; n — wielkość próby; odporne błędy standardowe

Model drugi jest próbą wyjaśnienia wyniku wojen wyłącznie poprzez pryzmat możliwości materialnych zaangażowanych stron. Uwzględnia trzy spośród sześciu zmiennych, składających się na agregat CINC: liczebność armii, wielkość wydatków wojskowych i całkowitą liczbę ludności. Sugeruje on, że jedynie trzeci z parametrów okazuje się statystycznie istotny dla ostatecznego rezultatu konfliktu, a wzrost przewagi w całkowitej liczbie ludności powoduje zwiększenie szans na odniesienie zwycięstwa (współczynnik przyjmuje postać dodatnią). Z modelu wynika również, że możliwości wpływające z posiadania określonych zasobów materialnych w niewielkim tylko stopniu wyjaśniają zmienność ($R^2 = 0,178$), co jednak, jak podkreśla Tadeusz Kufel, jest cechą wszystkich modeli logitowych³⁵.

Podobny wynik w odniesieniu do wyjaśnienia zmienności, osiągnięto w modelu trzecim, uwzględniającym tym razem wyłącznie systemowe wyznaczniki potęgi, obrazujące skalę instytucjonalnych ograniczeń nałożonych na egzekutywę: otwartość, konkurencyjność i stopień uregulowania rekrutacji do egzekutywy (traktowane łącznie), a także możliwość artykulacji poglądów i realizacji preferencji odmiennych od stanowiska decydentów politycznych (rów-

³⁵ T. Kufel, *Ekonometria. Rozwiązywanie problemów z wykorzystaniem programu GRETL*, Warszawa 2004, s. 132.

nież traktowane łącznie). Estymacja ta po raz pierwszy dowodzi, że potęgę możemy wywodzić także z charakterystyki systemu politycznego. Model wskazuje bowiem, że prawdopodobieństwo przypadkowego pojawienia się korelacji pomiędzy zmiennymi *xconst* i *exrec* a wynikiem wojny jest mniejsze niż 1 do 100 ($p < 0,01$), sugeruje również nieistotność zmiennej trzeciej (*polcomp*).

Model czwarty łączy w sobie zestawy zmiennych ujęte niezależnie w modelach drugim i trzecim, a zatem ma za zadanie wyjaśnić wynik wojny za pomocą czynników zarówno materialnych, jak i systemowych. Potwierdza przy tym wnioski, do których doprowadziły modele drugi i trzeci, jednak w znacznie większym stopniu tłumaczy zmienność ($R^2 = 0,466$), a także poprawnie przewiduje 84 procent wyników konfliktów wziętych pod uwagę w próbie, co można uznać za rezultat znacznie lepszy niż ten osiągnięty z zastosowaniem modeli poprzednich.

Model piąty powraca do analizy przy użyciu wyłącznie jednego rodzaju czynników i poszukuje korelacji pomiędzy wynikiem wojny a zmienną *xconst* oraz poszczególnymi parametrami składającymi się na zmienne *exrec* i *polcomp*. Sprawia to, że dokładność wyjaśnienia spada, co potwierdzają wcześniej wyciągnięte wnioski. Wbrew dotychczasowym ustaleniom, model wskazuje jednak na istotność wszystkich zmiennych, również tych odnoszących się do artykulacji i realizacji preferencji politycznych, odmiennych od dominujących w kręgach władzy. Kwestie te zostaną jednak jeszcze zweryfikowane przy zastosowaniu kolejnych modeli.

Model szósty obejmuje nowe zmienne, związane z zagadnieniami handlowymi. Pokazuje przy tym, że wzrost przewagi w wielkości eksportu zwiększa szanse na odniesienie zwycięstwa, rozmiar importu nie ma natomiast znaczenia statystycznego.

Model siódmy ponownie próbuje wyjaśnić rezultaty wojny z zastosowaniem parametrów zarówno materialnych, jak i systemowych. W odróżnieniu od modelu czwartego, uwzględnia jednak zestaw zmiennych dotyczących systemu politycznego w jego najbardziej rozbitej na poszczególne elementy postaci. Bierze ponadto pod uwagę wyłącznie zmienne, które w poprzednich przypadkach okazały się statystycznie ważne. Model ten potwierdza znaczenie całkowitej liczby ludności, a także czterech spośród sześciu zmiennych systemowych dla ostatecznego wyniku wojny.

Model ósmy jest rozwinięciem modelu siódmego, do którego dodano, uznaną wcześniej za statystycznie istotną, zmienną *exports*. Powoduje to wzrost jakości samego schematu ($R^2 = 0,582$, poprawna predykcja 87,5 procent wyników), na istotności tracą jednak kolejne zmienne, w tym *parcomp*

(co potwierdza ustalenia modelu czwartego), a także — po raz pierwszy — zmienna tpop. Sytuację tę należy tłumaczyć prawdopodobnie związkiem pomiędzy wielkością populacji a rozmiarami eksportu, powodującym nakładanie się ich na siebie i wpływ na ostateczny wynik wojny. Kwestia ta wymaga jednak odrębnej analizy.

Model dziewiąty, a zarazem ostatni, zbudowano w wyniku sukcesywnego usuwania z modelu ósmego kolejnych zmiennych uznawanych przez program GRETL za nieistotne. Doprowadziło to do sytuacji, w której wszystkie parametry zawarte w modelu mają statystyczne znaczenie, przy czym jedynie współczynnik dla jednej z nich przyjmuje postać ujemną. Model zachowuje jednocześnie dość wysoki stopień wyjaśnienia zmienności ($R^2 = 0,546$) i predykcji rezultatu konfliktu (85,7%).

Wnioski

Przeprowadzona, z zastosowaniem modelowania logitowego, analiza wpływu atrybutów aktorów międzynarodowych na rezultaty toczonych przez nich wojen doprowadziła do wielu interesujących ustaleń.

Po pierwsze, wynika z niej, że bardziej tradycyjne, indywidualistyczne ujęcie potęgi państwowej nie traci całkowicie na aktualności, nie sposób jednak wyjaśnić w pełni wyników wojen wyłącznie na jej podstawie. Może to świadczyć zatem o znaczeniu otoczenia interakcji (struktury) lub też jakiegokolwiek innego rodzaju czynników.

Po drugie, skuteczność w prowadzeniu i rozstrzygnięciu wojen nie jest bezpośrednim rezultatem posiadanej przez zwycięzców przewagi pod względem zasobów materialnych czy też poziomu demokracji. Hipotezy pierwszą i drugą należy zatem wykluczyć.

Odrzucenia wymagają także hipotezy trzecia i czwarta, albowiem model drugi nie wskazuje na jakąkolwiek korelację pomiędzy liczebnością armii i wydatkami wojskowymi a wynikiem wojny. Może to po części potwierdzać istnienie paradoksu niezrealizowanej potęgi.

Mniej jednoznaczne są ustalenia w odniesieniu do całkowitej populacji. Traci ona bowiem na znaczeniu wówczas, gdy do modelu włączony zostaje eksport. Rozjaśnić tę kwestię mogłaby analiza z uwzględnieniem parametrów obrazujących wielkość gospodarki danego państwa. Ze względu na przyjętą próbę, obejmującą okres od 1816 roku, niemożliwe okazuje się jednak zastosowanie popularnych dziś wskaźników przy ocenie potencjału eko-

nomicznego państw, na przykład produktu krajowego brutto, albowiem dane takie w odniesieniu do XIX wieku nie są dostępne. Hipotezy piątej nie udało się w związku z tym w przekonujący sposób dowieść, nie można jej jednak całkowicie odrzucić.

W odniesieniu do wyznaczników systemowych również udało się poczynić wiele interesujących ustaleń. Zastosowane modele jednoznacznie dowodzą, że korzystnie na skuteczność prowadzenia wojen wpływa podniesienie ograniczeń instytucjonalnych nakładanych na egzekutywę oraz zwiększenie otwartości przy jej wyłanianiu. Spadek potęgi powodowany jest natomiast wzrostem konkurencyjności samego wyboru. W związku z powyższym, hipotezy szóstą i dziewiątą należy przyjąć, ósmą zaś odrzucić. Udało się jednak dowieść kontrhipotezy wobec hipotezy ósmej. Korzystając z opisów poszczególnych parametrów zawartych w podręczniku do bazy *Polity IV*, wyniki te należy wyjaśnić w ten sposób, że świadczą one o najwyższej skuteczności państw, w których egzekutywa wyłaniana jest poprzez desygnację spośród pewnego ściśle określonego grona (elity) przez samych jego członków i znajduje się pod jego silną kontrolą (w postaci legislatury, partii rządzącej, rady starszych i tym podobnych)³⁶. Jednocześnie uzyskane rezultaty w odniesieniu do pozostałych zmiennych systemowych nie są jednolite. Przypisane im hipotezy nie zostały więc dowiedzione, nie można ich też odrzucić.

Ostatni z wniosków dotyczy istotności przewagi wynikającej z wielkości obrotów handlu zagranicznego. Zastosowane modele nie dowiodły hipotezy dwunastej, co każe — przynajmniej w stosunku do wojen — podać w wątpliwość twierdzenie K. Waltza o korzyściach płynących z autarkii. Pozwoliły natomiast potwierdzić hipotezę trzynastą, co skłania ku stwierdzeniu, że nadwyżka produkcji istotnie pomaga w poniesieniu kosztów i strat związanych z wysiłkiem wojennym. ♦

Material and systemic determinants of power: a case of war

Power has been one of the key issues in the study of international relations since the famous words of Hans Morgenthau that in world politics power is pitted against power for supremacy and survival. The attention given to its analysis within the last 65 years has been a product of such as Morthenthau's understandings of power

³⁶ Szerzej na temat interpretacji wartości poszczególnych zmiennych zob. M. G. Marshall, T. R. Gurr, K. Jagers, op. cit., s. 21–25.

which see it as the most important causal force in state interactions. However, despite the amount of research on the subject, there is little agreement among scholars as to what it is and where does it come.

The author briefly examines various views on the determinants of power starting from a classical realist and strictly actor-based one to a dualist approach which emphasizes the importance of international structure. He finds that all share a similar idea that power — to some extent — comes from the material capabilities of states (material determinants). Building upon previous research conducted on the validity of the democratic peace theory he then argues that it may also stem from the political system of the state (systemic determinants).

Subsequently the author analyzes the significance of various material and systemic power determinants to war outcomes using nine different non-linear econometric models (polynomial logit) composed of various sets of variables relating to power determinants. He then examines the degree to which particular models explain war outcomes of interstate military conflicts between 1816 and 1991 and which of the variables seem statistically significant.

The results clearly show that neither the advantage in military personnel numbers, nor in the amount of money spent on arms influences the state's chances of victory. In the case of the total value of imports the findings are similar. On the other hand the value of the states exports, as well as certain systemic parameters such as competitiveness and openness of executive recruitment and executive constraints prove to be of statistical importance.

